

DEĞİŞEN ORTA ASYA VE KAFKASLARDA RADİKAL UNSURLARIN YÜKSELİŞİ

THE RISE OF THE RADICAL ELEMENTS IN THE CHANGING MIDDLE EAST AND CAUCASUS

Yaşar *BEDİRHAN**

ÖZET

Orta Asya ve Kafkasya bölgesi sahip olduğu coğrafi konumu, doğal zenginlikleri gibi hem ekonomi hem de ticaret ve siyaset açısından önemli olduğundan bölgeye çeşitli aşırı hareketler yönelmektedir. Bu ekstremist hareketlerin bölgeye ilişkin olarak güttükleri çıkarların büyüklük ve önemlilik oranına paralel olarak etkinlik göstermeleri beklenebilir. Nitekim, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde eski Sovyetlerin yol açmış olduğu din alanındaki boşluğu doldurmak ve aynı zamanda da mevcut seküler düzenler açısından tehlike oluşturmak suretiyle birçok aşırı dini hareketlerin faaliyet gösterdiği de bir gerçektir. Bunlar; bölgenin içinden olup dış kaynaklı destek sahibi olan, bölgeye doğrudan bitişik ve hatta bölgenin dışından olan Ürdün ve Suudi Arabistan kaynaklı “Müslüman Kardeşler” ve “Vahhabizim” ile İran kökenli “Hizb-ut-Tahrir”, Afganistan’daki Taliban yönetiminin desteklediği “Özbekistan İslami Hareketi” örgütleridir.

Anahtar Kelimeler: (Terör, Orta Asya, Kafkasya, Hizbu’t-Tahrir, Özbekistan İslami Hareketi)

SUMMARY

Central Asian region has a geographical location, natural endowments as well as trade and economy and politics is crucial to the region has directed several extreme movements. This extremist movement for the region as they pursue their interest rates in line with the size and significance can be expected to show activity. Indeed, in the former Soviet Central Asian region have caused the gap to fill in the field of religion and secular at the same time regulate the existing hazard by creating the most extreme religious movement is a fact that the activity. These are regions from

* Yrd. Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (caturalp@hotmail.com)

within and external support have, the area directly adjacent, and even outside the region from the Jordan and Saudi Arabia from the "Muslim Brotherhood" and "Vahhabizim with" Iranian origin "Hizb-ut-Tahrir", in Afghanistan the Taliban are supported " Islamic Movement of Uzbekistan, "organizations are.

Key Words: (Central Asia, Caucasus, Hizbu't-Tahrir, Islamic Movement of Uzbekistan)

GİRİŞ

Orta Asya, Asya steplerinin önemli bir bölgesidir. Geçmişte, birçok büyük uygarlığın ortaya çıktığı bir bölge olmuştur. Demokrasi ve komünizm, kapitalizm ve sosyalizm, göçebe ve yerleşik kültürler, Türk halkları, Müslüman ve Hıristiyan kimlikler ve emperyalist güçler arasındaki destansı mücadeleler bu topraklarda yaşanmıştır. Bölgenin tarihi; Türk, Moğol, Çarlık Rusyası ve Sovyetler gibi büyük imparatorlukların doğuş ve batışına şahitlik yapmıştır. Bu nedenledir ki, geçmişte çok uzun bir süre boyunca bu bölge "Dünyanın Kalbi" olarak adlandırılmıştır.¹

Bölge; mevcut cazip kaynakları ve kritik ulaşım yollarının kesiştiği Avrasya kıtasının tam ortasındaki jeostratejik konumuyla son derece çekicidir.² Özellikle 11 Eylül 2001 terörist eylemleri ve savaş sonrası Afganistan'ın yeniden inşası ile bölgenin tarihi ve jeopolitik önemi yeniden gündeme gelmiştir. Beş Orta Asya Devleti -Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan- teröre karşı eylemler için başlıca diplomatik ve askeri çabaların merkezi konumundadır.³

Sovyetler Birliği sonrası Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri var olan dini bir krizle yüz yüze geldiklerinde bununla başa çıkmak için yeterli donanımları bulunmamaktaydı. Sovyetler zamanında İslam Dini düşünceden soyutlanmış ve çoğunlukla ritüel ve gelenekler şeklinde varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. Sovyet sisteminde komünistlerin de çabalarıyla İslam'ın yaşanması mümkün olmadı ve İslam liderlerinin çoğu ya susturuldu veya öldürüldü. Bölgedeki Müslümanlar İslam Dünyasından izole edildi ve İslam düşüncesi

¹ Muhammet Jorayev, "21. Yüzyılın Başında Orta Asya", Stradigma , Temmuz 2003, (http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/print_05.html)

² Boris Parakhonsky, "Central Asia: Geostrategic Survey", Central Asia and the Caucasus ,(<http://www.ca-c.org/dataeng/parakhonsk.shtml>)

³ Central Asia Briefing, Central Asian Perspectives on 11th September and Afghan Crisis , Osh/Brussels, 28 Eylül 2001

kısır kaldı. Orta Asya Müslümanları politize olmaktan uzak kalıp teokratik bir devlet için mücadele etmemiş olsalar da Sovyet sonrası Cumhuriyetlerde İslami yaşam toplumun bir ihtiyaç olarak bariz şekilde ortaya çıktı⁴.

Sovyet hâkimiyeti altında kontrol edilen askeri ve merkezi otorite toplumu ateizme zorladı, böylece devletin istediği tarzda toplum oluşturulması hedeflendi ve bir bakıma da başarılı oldu. Ancak, Sovyetler Birliğine entegre olmakta zorlanan Orta Asya Müslüman halkın kendilerini yenileme imkanı ilk defa olarak Sovyetler sonrasında kendini gösterebildi. Hâlbuki Sovyetler zamanında Orta Asya Müslümanları büyük imparatorluk içinde her zaman horlanmış, dinini ve geleneksel hayatlarını yaşayamaz hale getirilmişti, ancak bu halk Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra kendini ifade eder hale gelmiştir.⁵

Günümüzde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri nüfusunun % 85'ten fazlası Müslüman'dır. Bunlar, Kırgız, Özbek, Tatar, Tacik, Kazak, Uygur (Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'da yaşayanlar), Dungan (Çin asıllı Müslümanlar; Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da yaşayanlar) dır. Birçok Rus'un Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden göç etmesi, Tacikistan'dan, Çin'den ve Uygur Özerk bölgesinden mültecilerin bu ülkelere göç etmesi yanı sıra Müslüman nüfusun doğum oranının yüksek olmasından dolayı Müslümanların oranı giderek artmaya devam edecektir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndeki İslam'ın yeniden canlanması özellikle camilerin sayısındaki hızlı artış sayesinde fark edilmektedir. Mesela Kırgızistan Hükümetinin Din işleri Komisyonu tarafından açıklanan Ocak 2002 başı verilerine göre şu anda 1388 camii ve 22 medrese ve 8 İslam Enstitüsü vardır. Yüzlerce genç Kırgız vatandaşı yabancı İslami enstitü ve üniversitelerde eğitim görmektedir. Kırsal bölgelerde özellikle etkileyici değişiklikler olmaktadır: Her bir yerleşim kendi camilerini istiyor, eski komünist parti üyeleri dahi mollaların lehinde kendi pozisyonlarını terk etmekte ve bunlar kendi dindarlıklarını sergilemek için hacca gidip-dönmektedir. Militan ateizmin çökmesinden bu yana Müslümanlar kutsal yerleri ziyaret etmekte, oruç tutmakta, İslami ritüelleri açıkça uygulamakta ve resmi nikahın yanı sıra dini nikah

⁴ Anara Tabyshalieva. Central Asia: Polarization of Religious Communities. The Center for Political and Strategic Studies, at <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>.

⁵ İbid.

törenleri uygulamaktadırlar ve tüm bu trendler normalleşme olarak görülmektedir⁶.

Orta Asya toplumlarının dindarlığı bölgesel olarak farklılık arz etmektedir. Mesela Kırgızistan'ın diğer bölgelerine kıyasla, güneydeki (Fergana vadisi) Müslümanlar geleneksel olarak daha dindardır. Fakat Fergana Vadisinde bile hâlâ Arapça okuyabilen Müslümanların sayısı oldukça azdır. Fakat, insanlar Arapça duaları anlamadıkları için Kuran'ın Özbekçe ya da Kırgızca çevirisini okumaktadırlar. Dini Araştırmalar Enstitüsü tarafından yapılan bir ankete göre (1998)⁷ Güney Kırgızistan'da katılımcıların yarısından fazlasının evinde Kuran bulunmaktadır. Fakat bu kıstas dindarlık seviyesiyle kolerasyon gösterecek demek değildir. Camilere gitme daha açıklayıcı olmaktadır: Ankete katılanların %23'ü ayda en az bir kez camiye gittiklerini bildirmektedir. Bunların içinde Kırgızların iki katı kadar Özbek vardır. Dindarlığın bir diğer kriteri ise dini bayramlar ve oruca karşı takınılan tavidir. Güneyde ankete katılanların %70'i oruç tuttıklarını belirtmişlerdir. Bunların % 62.1 Kırgızca karşın % 80 Özbek yer almaktadır. Eski göçebe (Kırgız) ile yerleşik (Özbek) halkları arasındaki dindarlık farkı birçok tarihi ve kültürel faktörlerle açıklanabilir. İslam'ın törensel şekilleri Müslüman halk için özel anlamı olan yerel kültürlerin derin kökleri ile karışmış durumdadır. Bu faktör empoze edilmiş ideolojilerin ve yabancı misyonerlerin, komünizm, yeni ithal Vahhabizm, Hizb ut-Tehrir kavramları ve diğerleri de dâhil olmak üzere fikirlerin etkilerinin kısmen başarısız olduğunu açıklar. Bir bütün olarak bakıldığında, İslam ülkelerinden gelen kendi İslam modellerini yerleştirmeye ve Orta Asya'daki yerel gelenekleri inkâr ettirmeye yönelik misyoner girişimlerin neredeyse tamamının çok az başarı sağlayabildikleri gözlenmektedir. Orta Asya Türk toplumunda yaşatılmaya çalışılan geleneksel İslamın önemli bir ögesi olan kutsal mekanların ziyaret edilmesi eski Sovyet döneminde dahi engellenmemiştir. Yüzyıllar boyunca türbeler ve mezarlar çoğunlukla kadınların ve inançlı kişilerin hayatında önemli rol oynamıştır. Bunların en önemlisi Özellikle Müslüman bayramlarında Orta Asyalılar arasında popüler olan Oş'daki Taht-ı Süleyman'dır.⁸ Orta Asya'daki çok sayıda bulunan kutsal mekanların

⁶ Anara Tabyshalieva. Central Asia: Polarization of Religious Communities. The Center for Political and Strategic Studies, at <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>.

⁷ Bu araştırma, Institute for Regional Studies (Kyrgyzstan) tarafından AGIT için 1998'de yapılmıştır.

⁸ Taşkent Müftüsü 1958 yılında Süleyman Dağın'daki Mazar'ı ziyaret eden hacılar için olumsuz bir fetva yayınladı. Burası 1963 yılında kapatıldı ve Süleyman'ın mezarı yok edildi. Ancak, bugün hacılar burayı yeniden ziyaret etmeye başladılar.

ziyaretinde halkın teveccühü Sovyet sonrası ülkelerin yeni sınırlarını dikkate almaz. Orta Asya'daki en fazla Müslümanın ve kutsal yerlerin bulunduğu Fergana Vadisi Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan arasında bölünmüş durumdadır. Burada üç devletin sınırlarının hemen yakınında yer alan çok sayıda ziyaret mekanları bulunmaktadır. Vadinin üç önemli bölgesinin insanları sınırlara bakmaksızın yüzlerce yıldır bu kutsal mekanları ziyaret ede gelmektedir. Günümüzde Orta Asya Müslümanları için kutsal olan bu mekanların çoğu bugün farklı ülkelerde bulunmaktadır, dahası terörizmle mücadele bahanesiyle insanların hareket özgürlükleri giderek sınırlandırılmakta ve birçok hacı bu kutsal yerleri ziyaret etmekten vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, uluslar arası sınırlar dâhilinde kutsal yerlerin yönetimi problemi tüm bölge ülkelerinin gelecekte gündeminde olması ihtimal dâhilinde olacaktır⁹.

Orta Asya'da Türk toplumunun geleneksel İslamı yaşama eğilimine rağmen, toplum içerisinde radikal unsurları yaymak ve toplumda var olan hoşgörü ve sevgi ortamını baltalamak isteyen bazı unsurların faaliyetleri bulunmaktadır. Tabi bu faaliyetler dış kaynaklı olup bunlardan en göze çarpan ve faaliyetlerini hemen her zeminde yürütenlerden bazıları üzerinde durmaya çalışacağız.

HİZB UT-TAHRİR

Hem Hizb ut-Tahrir (İslami Kurtuluş Partisi) hem de Özbekistan İslami Hareketi radikal İslami organizasyonlardır ve "**İslami geleneklere uygun adil bir toplum**" fikrini pazarlamaktadırlar.¹⁰ Dini politik parti HT İslami Cemaat el-Ihvan el-Müslimin (Müslüman Kardeşler Cemiyeti)'in ikiye bölünmesinden sonra Kudüs'te 1953'de Filistin asıllı bir İslam bilim adamı olan Ta-kiyü'd-Din en-Nahbani tarafından kuruldu. HT kendisini bir organizasyon olmaktan daha çok İslam temeline dayalı ideolojik bir parti olarak görüyor.¹¹ Onun temel hedefi farkındalık oluşturmak için ideolojik çalışma yürüterek İslami bir devlet, bir "Halifelik" kurmaktır. HT artık ulusal sınırları aşan Ortadoğu ve Batı Avrupa da dahil binlerce üyesiyle dünya çapında bir kuruluştur.¹²

⁹ A. Tabyshaliev. Central Asia: Polarization of Religious Communities. The Center for Political and Strategic Studies, at <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>.

¹⁰ Bakınız, <http://www.hizb-ut-tahrir.org/english/english.html>.

¹¹ E. Karagiannis, "Political Islam in Southern Kazakhstan: Hizbu't-Tahrir", Central Eurasian Studies Review, Vol. 5, No. 1, Winter 2006, p. 24-27.

¹² İbid.

HT'in ideolojisi iki inanca temellenir. Birincisi şeriat insan hayatındaki bütün her şeyi düzenlemelidir. İkincisi ise toplum mükemmel bir İslam devletini kurmayı başarmalıdır. HT için İslam devleti modeli VII. yüzyılda Hz. Muhammed (SAV) ve Dört Halifenin oluşturduğu devlettir.¹³

Parti üyeleri cihada katılmaya yemin ederler. Parti üç ile on kişilik gruplar halinde büyük bir gizlilik içinde çalışır. Parti kurucuları tarafından yazılmış ana fikirleri, hedefleri ve bunlara ulaşma yöntemlerini açıklayan ve gelecekteki devlet sistemini tanımlayan onlarca kitap ve yüzlerce broşürleri bulunmaktadır. Bu kitaplarda ve broşürlerde Kuran ve hadislerden, halife ve İslam dünyasının tarihinden alıntılar subjektif bir şekilde seçilerek ve tarihselliğe ve bilimselliğe bağlı kalınmadan sunulmaktadır. Parti, ne millî devleti ne de demokrasiyi kabul etmektedir ve dış politika konusunda kesin olarak Müslüman liderlerin Batı ile ve özellikle de İsrail ile işbirliğini reddetmektedir.¹⁴

HT'in planları arasında Kuzey Kafkasya da dâhil olmak üzere Bağımsız Devletler Topluluğu, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Rusya'daki Müslüman bölgelerini kapsayan ortak bir İslam Devleti kurmak ve bölge Müslümanlarının tamamını birleştirmek yer almaktadır. Onun gizli grupları hemen hemen bütün Orta Asya ülkelerinde faaliyet göstermektedir.¹⁵

HT'in ilk temsilcileri Güney Kazakistan'da 1998 yılında ortaya çıktı. HT şimdi Orta Asya ülkelerinde binlerce üyeye sahip olduğunu iddia ediyor. HT üyeleri Orta Asya ülkelerinde düzenli broşürler ve kitaplar dağıtıyorlar; onların çoğu Kazakça, Kırgızca, Özbekçe veya Rusça yazılmış olup, bu HT'in bütün etnik grupları hedeflediğinin bir işaretidir.¹⁶

Hizb-ut Tahrir'in Özbekistan İslami Hareketi ile benzer amaçlar taşımasına rağmen, strateji, metod ve yaklaşımlar açısından oldukça farklı bir yapılanma olduğu gözlenmektedir. ÖİH gibi HT'de Özbek yönetimini yıkmayı yerine bir İslam devleti kurmayı amaçlamaktadır. Fakat iki noktada ÖİH'den ayrılmaktadır. Örgüt şiddete karşı stratejisini kendi ifadeleriyle "barışçıl cihad" olarak tanımladıkları bir çerçevede ideolojilerini savaşa değil "sözlü tebliğ" ile yaymaya dayandırmaktadır. ÖİH militanlarını 'ekstremist' olarak

¹³ İbid.

¹⁴ A. Muminov, Traditional and Modern Religious-Theological Schools in Central Asia, at: <http://www.ca-c.org/dataeng/09.muminov.shtml>.

¹⁵ M. Norell, "The Taliban and the Muttahida Majlis-e-Amal (MMA)", China and Eurasia Forum Quarterly, Volume 5, No. 3 (2007) p. 61-82

¹⁶ E. Karagiannis, "Political İslam in Southern Kazakhstan: Hizbu't-Tahrir", Central Eurasian Studies Review, Vol. 5, No. 1, Winter 2006, p. 24-27.

suçlayarak “Kerimov’un kafir rejimi tarafından beyinleri yıkanmış olsa bile bir Müslümanın diğer müslümana ateş açmasının kabul edilemeyeceğini” belirtmekte, bu nedenle ÖİH’i silahlı mücadeleyi bırakmaları noktasında ikna etmek için görüşmeler yaptıklarını iddia etmektedirler.¹⁷

HT’nin ÖİH’den ikinci farkı HT’in yerel bir fenomen olmayıp uluslararası bir örgütlenme olduğudur. HT hedefini yalnızca Özbekistan yada Orta Asya ile sınırlamamakta, halifelik formu altında global bir İslam devleti kurarak dünya üzerindeki tüm Müslümanları birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan, Orta Asya, dünya üzerinde milyonlarca bağlı olan organizasyonun yalnızca bir “vilayet”ini oluşturmaktadır. HT, başta Pakistan, Mısır ve Kuzey Afrika ülkeleri olmak üzere birçok Müslüman ülkede ve ayrıca Avrupa’daki Müslüman diasporada özellikle gençler arasında oldukça etkili bir hareket özelliği göstermektedir.¹⁸ HT 2001’den sonra Orta Asya’da ülkeler arasındaki farkları gözeterik örgütlenmesini yenileyerek bölgeyi Özbekistan ve Kırgızistan olarak iki “vilayet”e ayırmaya karar verdi.¹⁹

Bölge ülkeleri ÖİH’i silahlı bir hareket olması nedeniyle yakın ve açık tehdit kapsamında değerlendirmekle birlikte, HT’i bölgede çok daha fazla desteği olması nedeniyle birincil tehdit olarak konumlandırmaktadırlar. Yalnızca Özbekistan’da 7000 civarında HT aktivisti hapsedir, ayrıca özellikle son iki yıldır Kırgızistan, Kazakistan ve özellikle de Tacikistan’da da yüzlerce HT aktivistinin tutuklanarak hapse konulduğu gözlenmektedir.²⁰ Bölgedeki HT liderleri yalnızca Özbekistan’da en az 80.000 bağlılarının olduğunu iddia etmektedirler.²¹ Bu rakam etkinlikleri göz önüne alınırsa oldukça makul görünmekle birlikte hareket bölgedeki tüm ülkelerde yasaklandığı ve

¹⁷ Rashid, A., “Interview with Leader of Hizb-e Tahrir”, Central Asia & Caucasus: The Analyst, Biweekly Briefing, 22 Kasım 2000; (www.cacianalyst.org/Nov_22_2000/Interview.htm). Ayrıca örgüt hakkında detaylı bilgi için bkz.; ROTAR, I., “The Hizbut Tahrir Party in Central Asia: A Fault Line?#8221;”, Prism, Jamestown Foundation, Vol.7, No.4, 26 Nisan 2001

¹⁸ Rashid, A., “The Fires of Faith in Central Asia: Islamic Movement in Central Asia”, World Policy Journal, Bahar 2001; Vol.18, No.1; (http://www.afghanradio.com/news/2002/may/fires_of%20faith_05052001.html)

¹⁹ Rotar, I., “The Hizbut Tahrir Party in Central Asia: A Fault Line?#8221;”, Prism, Jamestown Foundation, Vol.7, No.4, 26 Nisan 2001.

²⁰ Anara Tabyshalieva. Central Asia: Polarization of Religious Communities. The Center for Political and Strategic Studies, at: <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>.

²¹ Khatchadourian, R., “Letter from Uzbekistan”, The Nation, 21 Haziran 2002; (<http://www.thenation.com/doc.mhtml?i=20020121&s=khatchadourian>).

yeraltında faaliyet gösterdiği için gerçek rakama ilişkin bir bilgi sunabilme imkanı yoktur. HT son derece gizli bir hücre sistemi çerçevesinde çalışmaktadır. Organizasyon her biri beş kişiden oluşmakta olan binlerce hücreye bölünmüştür ve özellikle kendilerine yönelik baskının yoğun olduğu ülkelerde hücreler arasında iletişim neredeyse sıfıra yakındır. Bu nedenle güvenlik güçleri açısından HT aktivitelerini takip ederek hareketi çözmek oldukça güç olmaktadır.²²

2002-2004 arası döneme mutlak damgasını vuran organizasyonun HT olduğu görülmektedir. HT'nin Özbekistan'da baskıların yoğunlaşması nedeniyle ülkedeki faaliyetlerini oldukça sınırlama ve yeraltına inme yoluna gittiği, buna karşın örgütlenme ve yayılma çalışmalarını Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'a kaydırıldığı gözlenmektedir. Bu dönemde, ÖİH militanlarının aile ve yakınlarının cezaevlerindeki kötü şartları protesto etmek amacıyla düzenledikleri bir iki küçük eylem göz ardı edilecek olursa, HT'nin haricinde bölgede militer ya da barışçıl strateji izleyen herhangi bir örgüt eylemi yada aktivitesine rastlanmamaktadır.²³

2002-2004 sürecine HT militer içerik taşımayan eylemleriyle damgasını vururken, 2004 ün ilk yarısı arkasında kimin olduğu muğlak son derece kanlı eylemlere sahne oldu. Taşkent de 29 Mart - 1 Nisan 2004 tarihleri arasında dört gün süreyle devam ederek 50 kişinin ölümüyle sonuçlanan ve yoğun kaos ve paniğe yol açan bir dizi intihar eylemi ve çatışma, ayrıca Haziran sonunda ABD ve İsrail elçiliklerine yönelik gerçekleştirilen üç intihar saldırısı ülkenin yeniden terör sarmalına girdiğine işaret etmektedir.

Hükümet yetkilileri olayların hemen arkasından sorumluların HT olduğu iddiasında bulunmasına rağmen gerek uluslar arası gözlemciler gerekse bağımsız kaynaklar yeni bir fenomen ile karşılaştığı konusunda ittifak ettiler. Hükümetin bu olaylardan silahlı mücadeleyi reddediyor olmasına rağmen HT'yi sorumlu tutmasının ana nedeninin, tüm baskılara karşın organizasyonun bölgede popülaritesinin giderek artmasından duyduğu tedirginlik nedeniyle HT'yi kitleler gözünde yargılamak olduğu varsayılmaktadır. Nitekim HT liderleri de iddiaları şiddetle reddetmekte ve suçlamaları Kerimov'un komplosu olarak değerlendirmektedir. 11 Eylül 2001'e kadar bölgedeki yönetimlerin baş ağırsı olan ÖİH'in Afganistan operasyonları neticesinde dağı-

²² Rotar, I., "The Hizbut Tahrir Party in Central Asia: A Fault Line?#8221;, Prism, Jamestown Foundation, Vol.7, No.4, 26 Nisan 2001

²³ Turgut Demirtepe, Orta Asya'da Radikalizm ve Terör, www.usak.org.tr/yazar.asp?id=36

tılarak etkisiz hale getirildiği düşünülecek olursa son olayların arkasında kimlerin olduğu sorusu çeşitli spekülasyonlara yolaçmıştır.²⁴

ÖZBEKİSTAN İSLAMİ HAREKETİ (ÖİH)

Bu ÖİH ideolojik dini bir birlik olmaktan ziyade bölgesel hükümet karşıtı siyasi bir harekettir. ÖİH'nun üyeleri İslami bir devletin kurulmasına yönelik muğlak bir stratejiye sahiptir ve Özbekistan hükümetinin kendilerini sınır dışı etmesi yüzünden bir araya gelmişlerdir.

Dinsel-politik gruplar olan İslam Leşkeri (İslam askerleri) ve Tövbe (Pişmanlık) ilk defa Sovyetler Birliğinin çökmesinden sonra Özbekistan-Kırgızistan sınırı yakınlarındaki Namangan şehrinde (Fergana vadisinin Özbek kısmında) şeriat kanunlarına göre bir toplum oluşturma ve militan devletin yerine geçme umuduyla ortaya çıkmıştır.²⁵ 1992 yılının Mart/Nisan aylarında dini Partilerin ve dini siyasi grupların yasaklanmasından sonra Özbekistan'dan firar etmiş olan bu grubun üyeleri Birleşik Tacik Muhalefetine (BTM) katılmışlar ve daha sonra Tacikistan'da Özbek militanlar için bir eğitim kampı kurmuşlardır.²⁶ Bu bağlamda Tacikistan hükümeti ile ÖİH arasında 1997'de imzalanan "*Genel Anlaşma*" ya göre ÖİH silahsızlandırılmış, askeri bir organizasyondan siyasi bir organizasyona dönüştüğünü deklare etmiştir. Tüm silahlı unsurlar 24 Ağustos 1999'a kadar silahlarını bırakacak ve sivil topluma veya ulusal askeri güce dahil olacaklardır. Düzene katılmak istemeyen ve bir operasyon üssü bulmak isteyen birkaç yüz militan 1999 yazında ve 2000 sonbaharında Tacikistan'dan ayrıldı ve Kırgızistan'ın Batken eyaletinin iki dağlık boğazından sızdılar.²⁷ Ağustos 1999'da Güney Kırgızistan'daki Batken bölgesini işgal ederek bölgede bulunan dört Japon jeolog ve üç Kırgız polisi kaçıran grup, Özbek yetkililerinden hapis hanelerdeki politik mahkumları serbest bırakmaları talebinde bulundu.²⁸ Kırgız ve Özbek güvenlik güçlerinin ortak operasyonu sonucu grup bölgeden çıkarıldı ancak

²⁴ Turgut Demirtepe, Orta Asya'da Radikalizm ve Terör, www.usak.org.tr/yazar.asp?id=36

²⁵ Svante Cornell, "Narcotics, Radicalism and Security in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan", December 2004, (<http://www.east.uu.se/publications/AR84SC84.doc>)

²⁶ Institute for War and Peace Reporting, Reporting Central Asia, No. 37, 24 January 2001.

²⁷ Pannier, B., "Kyrgyzstan: Uzbekistan's Raid to Free Hostages Highlights Complex Problem", RFE/RL, 19 Ağustos 1999. Ayrıca bkz. "Political Repression in Uzbekistan Produces Repercussions in Kyrgyzstan", The NIS Observed: An Analytical Review, Institute for the Study of Conflict, Ideology and Policy, 13 Eylül 1999, Vol.4, No.14;(<http://www.bu.edu/iscip/digest/vol4/ed0414.html>)

²⁸ ibid

bu yalnızca hareketin daha da radikalleşmesine yol açtı. Ertesi yıla kadar hazırlıklarını tamamlayan ÖİH militanları yaz aylarında Fergana Vadisine birkaç koldan sızarak Kırgızistan ve Özbekistan'da askerlerle çatışmaya girdiler. Bu çatışmalarda 100'den fazla asker öldürüldü. Hatta grup Taşkent'e 60 mil yakınlıktaki bölgede bile çatışmalara girebilecek denli ülke içinde konumlandı.²⁹ Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden sık sık Özbekistan'a sızan ve ülke içindeki sempatanları ile kontağa geçerek olası büyük çaplı bir operasyonun hazırlıklarını yapan ÖİH militanları 11 Eylül 2001'e kadar bölgedeki güvenlik güçleri ile yer yer sıcak çatışma içine de girdiler. Grup büyük bir saldırı hazırlığı içindeyken yaşanan 11 Eylül olayı bölgenin militer resmini önemli ölçüde değiştirdi.³⁰

ÖİH'in kuruluşunda iki temel figür önemli rol oynadı. Afganistan'da Sovyet ordusunda savaşmış eski bir asker olan Cuma Namangani ile bölgedeki İslami aktivitelerde öne çıkmış bir isim olan Tahir Yoldaşev ÖİH'i birlikte kurdular ve örgüt liderliğini paylaştılar. Örgütün ana amacı Kerimov rejimini silahlı mücadele yoluyla yıkmak ve yerine İslami bir devlet kurmaktır. ÖİH ilk olarak 16 Şubat 1999'da İslam Kerimov'a yönelik gerçekleştirilen ve 16 kişinin ölümü ile neticelenen suikast girişimi ile gündeme geldi. Özbek yetkilileri olayın sorumlusu olarak ÖİH'in lider kadrosunu gösterdi.³¹ ÖİH saldırılarının bir nedeni de Özbekistan'da elde edemedikleri tanınırlığı elde etmektir. Kırgızistan'daki özgür basın sayesinde dünya haber merkezleri bu genç militanların her adımlarını bildirmekteyken, Özbekistan'da medya baskı altındaydı ve ÖİH'nin saldırıları ve iddiaları ile ilgili herhangi bir bilgi elde etmek mümkün değildi.³²

Özbekistan İslami Hareketi'nin Orta Asya'daki uyuşturucu kaçakçılığının sevk ve idaresinde de önemli rol oynadığı bilinmektedir. ÖİH, kurye olarak bölgedeki militan ağını kullanarak, Afganistan'dan gelip Orta Asya üzerinden Rusya ve Avrupa'ya yapılan eroin kaçakçılığının büyük bir kısmını kontrol etmektedir. Bir çok gözlemciye göre Özbekistan İslami Hareketi, isyancı bir grubun sonradan bir suç örgütüne dönüşmesine örnek gösterilmektedir. Böl-

²⁹ Frantz, D., "Central Asia Braces to Fight Islamic Rebels, The New York Times, 3 Mayıs 2001.

³⁰ Turgut Demirtepe, Orta Asya'da Radikalizm ve Terör, www.usak.org.tr/yazar.asp?id=36

³¹ "Uzbek Court Sentences Two to Death for 'Terrorism'", Uzbekistan Daily Digest, 20 Kasım 2000

³² Anara Tabyshalieva. Central Asia: Polarization of Religious Communities. The Center for Political and Strategic Studies, at <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>.

gesel olarak yürütmüş olduğu faaliyetlerinin -1999 yılında gerçekleşen Kırgızistan saldırısında olduğu gibi- tamamıyla uyuşturucu kaçakçılıyla bağlantılı olarak yeni kaçakçılık rotalarının oluşturulması amacıyla gerçekleştirildiği değerlendirilmektedir. Buna ek olarak, Özbekistan İslami Hareketi'nin büyük miktarda ham afyonun eroine dönüştürülmek amacıyla Tacikistan'a yapılan kaçakçılıkta da önemli rol üstlendiği belirtilmektedir.³³

2001 ABD'deki saldırılardan önce, Afganistan'ın Kunduz, Belh ve Samangan eyaletlerinde ÖİH ye ait en az dört tane kamp bulunmaktaydı. Tahir Yoldaşev kamplarla irtibatını devam ettirdi ve savaşçılar ve kampta yaşayan aileleri için iye tedarik sistemini koordine etti. Taliban hükümetinin, bu hareketi baskı altına almak için ciddi sebepleri yoktu ve ÖİH de el-Kaide'yi desteklemekteydi. Hareket içinde sadece Cuma Namangani tarafından yönetilen bir grup talibana katıldı ve Kuzey ittifakına karşı savaştı. Taliban yönetimi onu Tacik-Afgan sınırından 60 km uzakta Takhar Eyaletinin yönetim Merkezi olan Talokan'a 10.000 askerlik bir grubun başına yolladı.³⁴

2000'de ABD Özbekistan İslami Hareketini uluslararası terör organizasyonları listesine dâhil etti. ABD'nin yönettiği anti-terörist operasyonlar sayesinde, ÖİH birimleri yok edildi ve muhtemelen bazı liderleri de öldürüldü.

YABANCI MİSYONER ÇALIŞMALARI

Görünen odur ki, Müslüman ve Hıristiyan ülkelerden gelen yabancı misyoner faaliyetlerin çoğunluğu İslam'ın bölgesel yorumunu korumaktansa etkinlikleri kendi dini model ve anlayışlarını yaymaya adanmıştır. Şu ana kadar, bu tür köktendincilik ve aşırıçılık ihraçlarına yönelik çok az çalışma yapılmıştır. Fergana Vadisinde birçok İslami gruplar arasında da bazı gerilimler bulunmaktadır. Yabancı Müslüman kuruluşlar tarafından desteklenen bazı "Yeni Müslümanlar" kendilerinin, eski kültür ve geleneklerden uzak olan ve bu nedenle daha geleneksel uygulamalardan üstün olan gerçek İslamı uyguladıklarını düşünmektedir. Bazı Müslümanlar arasında en çok endişe uyandıran eğilim ise İslamın çeşitliliğini reddetmeleri ve sadece bir İslam'ın doğru ve mutlak olduğunu kabul etmeleridir. Ateizmin yüksek eğitim kurumlarının

³³ "Central Asia: Regional Impact of the Afghan Heroin Trade", IRIN News , Ağustos 2004, (<http://www.plusnews.org/webspecials/opium/regOvr.asp>)

³⁴ AVN Military News Agency, Uzbek Islamic group's training camps to remain in Afghanistan, Report at the Russian AVN Military News Agency web site in English, at: AVN Military News Agency website, Moscow, in English 0801 gmt 26 Dec 01./BBC Monitoring/BBC.

programından çıkarılmasına rağmen yerine yeterli bir din tarihi getirilmemiş olması ve genç insanlara İslamiyet ve Hıristiyanlık dahil dinlerin farklılıkları ve doğası hakkında oldukça az eğitim verilmesi bir çelişkidir³⁵.

Literatürde, Pakistan ve Suudi Arabistan'ın bazı grupların misyoner faaliyetlerini ve radikal İslami grupları finanse ettiğine sıklıkla değinilir. S. Hunter, bu paranın Suudi Arabistan'dan mı geldiği ya da özel kaynaklardan mı geldiğinin tam olarak belli olmadığını belirtir. Suudi kaynakları yardımı aktarmak için çeşitli hayır fonları, uluslararası İslami organizasyonlar ve kültürel merkezleri kullanmaktadır.³⁶ Suudi destekli en etkili yardım kurumlarından birisi de 1962 de Mekke'de kurulan Dünya İslam Birliğinin bir üyesi olan el-Igasa'dır (merkezi Cidde'dedir). Bu kuruluşa dahil olan birçok misyoner Vahhabiliği yaymaktadır, Orta Asya ve Kuzey Kafkasya'da İslami bir devletin kurulması için çağrıda bulunmaktadır.³⁷

KAFKASLARDA FAALİYET GÖSTEREN VEHABİLİK

Metodlu ve planlı çalışan Suudi Arabistan, Kuzey Kafkasya'daki Vahabi faaliyeti için Ürdün hariç bütün Arap ülkelerini kullanabiliyor. Sonuç itibarıyla Suudiler Kafkasya Müslümanlarını Vahabi olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye bölme yolunda hayli mesafe almıştır. Sadece zihniyetlere değil, coğrafyaya da yerleşen Vahabiliğin bölgeden çıkarılmasının artık girmesi kadar kolay olmayacağı anlaşılıyor. Peki, Suudi Arabistan Vahabiliği Kafkaslar'a yaymak için bunca gayret sarfederken acaba gerçekten kendi çıkarları adına mı hareket ediyor yoksa başka güçlerin çıkarlarının da aynı noktada kesişmesinin avantajını mı kullanıyor, asıl bu sorunun yanıtı çok önemli. Çünkü bu bölgede meydana gelecek karışıklık ve istikrarsızlaşma global güçlerin işine yarayacak. Bölgenin jeo-politik ve jeo-stratejik önemi malumdur. Yer altı kaynaklarının zenginliği ve ticari su yollarının kavşağında bulunması bölgenin önemini kat kat artırmaktadır.

³⁵ Anara Tabyshalieva. Central Asia: Polarization of Religious Communities. The Center for Political and Strategic Studies, at <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>.

³⁶ Shireen T. Hunter, Iran, Central Asia and the Opening of the Islamic Iron Curtain, in: Roald Sagdeev/Susan Eisenhower (Eds.), Islam and Central Asia. An Enduring Legacy or an Evolving Threat? The Center for Political and Strategic Studies, Washington, D.C., 2000, p. 175.

³⁷ Victor Panin, Russia, Islam and the North Caucasus, in: Sagdeev/Eisenhower (Eds.), cited above (Note 8), p. 137.

Cemiyet el-İslami Orta Asya ile yakın ilişkiyi devam ettiriyor. Cemiyetin medrese ağlarında özellikle baş medresesi Lahor Masora'da İslam Üniversitesi'nde her yıl onlarca Özbek, Tacik, Kafkasyalı Müslüman ve Çin'in Sincan Bölgesinden Uygurları eğitmektedir. Bu öğrencilerin çoğu illegaldirler ve kayıtsız gelmektedir, fakat daha sonra Pakistan hükümeti ile olan yaygın irtibatı sayesinde bu belgeleri edinmektedirler.³⁸

Pakistan hükümeti sürekli olarak Pakistan, Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Pakistanlı İslami Partiler ve Militanlarla ilişki ve münasebetlerini keseceğini ve militanların Pakistan'daki medreselerde illegal bir şekilde eğitim görmelerini engelleyeceğine dair söz vermesine rağmen, İslamabat bu taahhütlerini uygulamada her defasında başarısız olmaktadır.³⁹

Bişkek hükümeti, bazı öğrencilerin radikal İslami gruplara katıldıklarına yönelik raporlardan sonra yurtdışında okuyan öğrencilerini denetim altına almayı planlamaktadır. Kırgız Milli Güvenlik Servisi, Pakistan'da okuyan 300 Kırgız vatandaşı hakkında dosya düzenlediklerini ve bunlardan sadece 25'inin yasal olarak orada bulduklarını belirtmiştir. Bir gizli servis elemanına göre bunlardan bir kısmının Taliban'a katıldığı bilinmektedir. Yaklaşık 30 tanesi ÖİH üyesidir. Resmi istatistiklere göre, son yıllarda yaklaşık 300 Kırgız vatandaşı yasalara uygun bir şekilde yabancı İslami okullara kayıt yaptırmıştır. Yarıdan fazlası Mısır'a gitmiştir. Hem Kırgız hükümeti hem de buradaki din adamları özellikle Kahire'deki el-Ezher İslam Üniversitesine dair özellikle iyi düşünceye sahiptir.⁴⁰

Radikal unsurların Orta Asya ve Kafkasya üzerinde potansiyel etkisini sınırlama çabasıyla, burada Türkiye'nin çalışmalarının bölge devletleri tarafından memnuniyetle karşılandığı görülmektedir. Ancak, öyle görülüyor ki, bazı çevreler yeni ülkelerin Türkiye'den daha laik oldukları gerçeğini nazarı itibara alma eğiliminde gözükmektedir. Resmi bir kurum olan Türk Diyanet Vakfı (TDV) ilk planda Orta Asya'ya "**İlmli ve Radikal unsurlardan uzak Suni İslami**" yaymada ön saflarda yer aldı. Bu bağlamda Türkiye Orta As-

³⁸ Ahmed Rashid, *Islam in Central Asia: Afghanistan and Pakistan*, in: Sagdeev/Eisen-hower (Eds.), cited above (Note 8), p. 231.

³⁹ İbid

⁴⁰ Anara Tabyshalieva, *Central Asia: Polarization of Religious Communities*, The Center for Political and Strategic Studies, at <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>. Sultan Jumagulov, Bişkek Güvenlik kurumları Kırgız vatandaşlarının yurtdışındaki İslami eğitimini sıkı takibe almış gözüküyor.. Institute for War and Peace Reporting, *Reporting Central Asia*, No. 89, 30 November 2001.

ya'da çok aktif olmaya gayret sarf etti. Türkiye'de 1997 Şubatındaki "*Post Modern Darbe*"den önce *Türkiye Diyanet Vakfı*'nın bölgede oldukça güçlü bir kurum olduğu görülmektedir⁴¹. Ancak son zamanlarda Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin giderek zayıfladığı izlenimi uyanmaktadır.

Birçok Batı politikacının öngörüsünün tersine, İran'ın bölge devletlerinde faaliyet gösteren Radikal unsurlar üzerindeki etkisi diğer ülkelere nazaran çok daha azdır.

Bahse değer bir başarı teorisi daha vardır: İsmaili ruhani lideri Kerim Aga Han ve onun kurumu, Gorno-Badehsan bölgesinde (Tacikistan'ın doğusunda) önemli çalışmalar yapmakta ve oradaki uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele etmektedir.

Orta Asya Cumhuriyetlerinden Kazakistan ve Kırgızistan'ın özellikle güney kesimlerinde giyim – kuşamda bir değişimin ortaya çıkmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu kadınların çoğu gençtir, Orta Doğu ve Pakistan'dan gelen davetçilerden çok etkilenmişlerdir. Sovyet öncesi İslam'ın restorasyonu, etnik kimliğin ifadesi olarak görülse de, yabancı misyonerler tarafından öğretilen İslami formlar aşırı derece ataerkildir ve eski Sovyet anlayışındaki cinsiyet eşitliğine zıttır. Dinsel bir kimlik arayışında olan bazı kadınlar Arabistan ve Pakistan'dan gelen davetçilerin İslami anlayışında sadece erkek egemenliğini buldular ve böylece bölgede geleneksel temelden yoksun Protestanlık, Bahaizm, Yehova şahitleri ve diğer dinlere yöneldiler. Erkek egemen Müslüman çevrede bu durum kaçınılmaz şekilde çelişkiye yol açmaktadır⁴².

Bugün Kuzey Kırgızistan'da Hıristiyanlaştırma Güneydeki İslamlaştırma ile yarışmaktadır. Bu genellikle dini grupların sınırlanmasıyla paralel olan etnik bölünmelerle daha da karmaşıklaşmaktadır. Dini özgürlüğün deklarasyonundan ve etnik olarak Almanların Kırgızistan'dan göç etmesinden sonra yerel toplumda yeni bir evangelizasyon süreci başlamıştır. Batı kiliselerinin cömert bağışları sayesinde, Misyoner din adamlarının etkisinin nispeten zayıf olduğu tüm yerlerde misyoner faaliyetleri için istenilen şartlar gelişmiştir.

⁴¹ M. Hakan Yavuz, Turkish Identity Politics and Central Asia, in: Sagdeev/Eisenhower (Eds.), cited above (Note 8), p. 208.

⁴² Anara Tabyshalieva, Revival of Traditions in Post-Soviet Central Asia, in: Marnia Lazreg (Ed.), Making the Transition Work for Women in Europe and Central Asia, World Bank Discussion Paper No. 411, Europe and Central Asia Gender and Development Series, The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, Washington, D.C., 2000, p. 55.

Kural olarak Kırgız kökenli yeni Hıristiyanlar Protestan oldular. Şu anda bölgede bir sürü batılı misyoner çalışmaktadır. Protestan ve Yehova şahitleri hem kentlerde ve hem de kırsal bölgelerde çok büyük başarı elde ettiler. Bu durum Kırgızistan'da Kırgız Protestanlarının ölümlerinin nasıl gömüleceği gibi birçok sorunları ortaya çıkardı ki, bazı yerliler onların atalarıyla birlikte aynı yere gömülmesine karşı çıkmaktadır. Böylece, Orta Asya'da dini grupların bir arada var olmasına yönelik acilen yeni bir model geliştirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁴³

SONUÇ VE ÖNERİLER

ÖİH, Hizbu't-Tahrir ve diğer radikal dini hareketler ayrı ayrı hareket etmektedir ve her biri Orta Asya'da kendi ideal Halifeliğini kurma niyetindedir. Hizbu't-Tahrir, Özbekistan İslami Hareketi ve Komünist Partiler birleşik süper devlet kurma hedefi olan bir ütopyayı sunmaktadırlar. Sovyet sonrası Orta Asya'da bazı ütöpik ve sosyal eşitlik fikirleri hala canlıdır, bunlardan birisi ise şu anki zorlukların "*yeni bir devlet*" ve "*iyi bir idareci*" ile aşılacağı inancıdır. Aynı zamanda, ortaçağ geçmişlerinde uygun idealler arayan ve savaş zamanı kahramanları öven bazı siyasal liderler yerli İslamcılarla açık diyalogdan kaçınmamaktadır. Sosyal ve siyasal eşitlik için yeni yollar arayan bazı genç insanlar aşırı dini gruplara Sovyet neslinin eski değerlerini, mevcut ekonomik zorluk ve bölgesel bölünmüşlüğü protesto etmek için bilerek katılmaktadır. Radikal dini sloganlar Orta Asya'da özellikle de Fergana Vadisinde siyasi bir araç olarak kullanılmakta ve genç işsiz insanlara sosyal ve siyasi memnuniyetsizliğin yanı sıra anti-Ruslaştırılmayı ve (anti-kolonizmi) ifade etmek için bir çıkış yolu sağlamaktadır. Resmi Müslüman din adamlarının Sovyet hâkimiyeti yıllarındaki pozisyonu ve çaresizliği - ki bu durum hükümet politikaları yüzünden bu gün de var- genç kuşağın dini aşırılığa karşı korumasız olmasına yol açmıştır⁴⁴.

Her ne kadar dini aşırılık henüz ülkelerde ciddi bir ilerleme kaydetmese de, ileride özellikle Kırgızistan'ın Fergana Vadisi bölgesinde, Kafkaslarda ve Güney Kazakistan'da etkili olabilir. Bunun nedeni olarak hayat standartlarının daha da kötüye gitmesi, halkın siyasete katılmaması, Özbekistan, Tacikistan ve Kafkaslarda Müslümanlara baskı yapılması, resmi din adamlarının eksikliği, Hıristiyanlık ve diğer radikal dini misyoner grupların faaliyetleri,

⁴³ Anara Tabyshalieva, Polarization of Religious Communities, The Center for Political and Strategic Studies (USA), at: <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>

⁴⁴ Anara Tabyshalieva, Central Asia: Polarization of Religious Communities. The Center for Political and Strategic Studies, at <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>.

Orta Doğu ve Pakistan'da eğitim gören yüzlerce öğrencinin geri dönmesi gibi daha birçok faktör sayılabilir. Kırgızistan'da daha fazla dini özgürlüğün olması doğal olarak gençlerin kendi radikal fikirlerini komşu Özbekistan'da olduğundan daha az bir korkuyla ifade etmelerini sağlıyor. Fergana Vadisini paylaşan üç ülkenin arka bahçelerindeki birçok problemi çözmeye yönelik siyasi iradenin olmaması, Kafkaslarda yer alan ülkelerde savaş ortamının sona erip barışın sağlanamaması ve Kazakistan'da halkın siyasi idareye katılıp ülkenin zenginliklerinden yeterince pay alamamaları buradaki dini grupların radikalleşmesine katkıda bulunmaktadır. Özbek hükümetinin son zamanlarda seyahat özgürlüğüne getirdiği kısıtlamalar ve kanunu uygulayan kurumlarda ve gümrük bürolarında artan yozlaşma bölgede yaşayan insanların zorluklarını arttırmış ve Hizbu't-Tahrir ve ÖİH'nin söylemlerini sınır boyundaki tüccarlar ve işsizler için daha cazip hale getirmiştir. Bölgede diktatörlerin kötü etkileri Orta Asya sınırlarının ötesine kadar uzanmıştır. Özbekistan'da dini terörizmle mücadele bahanesi altında Müslümanları baskı altında tutma bölgenin tamamının istikrarsızlaşmasında tehlikeli bir süreç olabilir. Özbekistan liderleri açıkça mütedeyyin Müslüman halkın Hizbu't-Tahrir ve ÖİH eylemcilerini bahane ederek haklarını çiğnediği için onlardan bir kısmı komşu Kırgızistan ve Tacikistan'a kaçmak zorunda kalmıştır. Özbek kanun uygulayıcıları birkaç kez Kırgızistan'da yaşayan Özbek asıllı Kırgız vatandaşlarını kaçırmışlar ve onları Özbekistan'da hapse atmışlardır. Dahası, dini terörizmle mücadele adı altında Özbek-Kırgız sınırındaki topraklara (bunların bir kısmı tartışmalıdır) mayın döşenmiş ve pek çok evcil hayvanın ölümü yanı sıra burada yaşayan halklardan pek çoğunun yaralanmasına Kırgız vatandaşı olan onlarca insanın da ölümüne neden olunmuştur⁴⁵.

Bölgesel bağlamda İslam dininin daha derinden anlaşılması gerekmektedir. Güncel tartışmalar, dar kısıp çekişmeler ve İslami fobia üreten aşırılık üzerine odaklanmalar Orta Asya Müslüman Türk toplumuna zarar vermektedir. Orta Asya ve Kafkaslardaki aşırı dini ve siyasi unsurlar uluslararası, dini, milli ve yerel seviyede pek çok problem bağlamında ele alınmalıdır. Devletlerarası su / enerji dağılımı, sınırlar ve arazi konusundaki gerilimler, bir ülke içindeki bölgesel elitler arasında güç ve kaynakların kullanımı mücadeleleri ve yerel din adamları arasındaki tartışmalar hepsi siyasi ve dini ekstremist tehdidi kullanmaktadırlar. Bir sürü sebeple dini radikalizmi aşırıcılıkla karış-

⁴⁵ Anara Tabyshalieva. Central Asia: Polarization of Religious Communities. The Center for Political and Strategic Studies, at <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>.

tırarak, politikacılar “Dini terörist – düşman imajını” oluşturmada başarılı olmuşlardır. Dini radikalizmin toplum üzerindeki etkisinin abartılması aslında ilgiyi Orta Asya’daki kötü ekonomiden, giderek artan yoksulluk, yolsuzluk ve insan hakları ihlallerinden başkaca yöne çekme çabalarının bir ürünüdür. Başarılı ekonomik reformlar ve toplumun daha fazla demokratikleşmesi oluşturulmaya çalışılan yerel dini aşırılıkların önleminde hayati faktörler olacaktır. AGİT ve diğer uluslar arası kuruluşlar İslami fobia üretme yerine, Orta Asya ve Kafkaslarda yükselme eğiliminde olan aşırı unsurların bölgesel boyutunu daha sistematik bir şekilde ele almalı ve aynı zamanda ekonomik ve siyasi dönüşümleri teşvik etmelidir.

KAYNAKÇA

- AVN Military News Agency, Uzbek Islamic group’s training camps to remain in Afghanistan, Report at the Russian AVN Military News Agency web site in English, at: AVN Military News Agency website, Moscow, in English 0801 gmt 26 Dec 01./BBC Monitoring/BBC.
- Bakınız, <http://www.hizb-ut-tahrir.org/english/english.html>.
- Central Asia Briefing, Central Asian Perspectives on 11th September and Afghan Crisis”, Osh/Brussels, 28 Eylül 2001.
- “Central Asia: Regional Impact of the Afghan Heroin Trade”, IRIN News, Ağustos 2004, (<http://www.plusnews.org/webspecials/opium/regOvr.asp>).
- Cornell, Svante (2004), “Narcotics, Radicalism and Security in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan”, December, (<http://www.east.uu.se/publications/AR84SC84.doc>)
- Demirtepe, Turgut., Orta Asya’da Radikalizm ve Terör, www.usak.org.tr/yazar.asp?id=36
- Erdoğan, Bülent (2006), “Orta Asya’da Yasadışı Uyuşturucu Ticareti ve Kullanımı”, USAK, C. 1, no 1, s. 81-117.
- Frantz, D (2001), “Central Asia Braces to Fight Islamic Rebels, The New York Times, 3 Mayıs.
- Hunter, Shireen T (2000,), Iran, Central Asia and the Opening of the Islamic Iron Curtain, in: Roald Sagdeev/Susan Eisenhower (Eds.), Islam and Central Asia. An Enduring Legacy or an Evolving Threat? The Center for Political and Strategic Studies, Washington, D.C., p. 175.
- Jorayev, Gylych Muhammet (2003), “21. Yüzyılın Başında Orta Asya”, Stradigma, Temmuz, (http://www.stradigma.com/turkce/temmuz,2003/print_05.html). Institute for War and Peace Reporting, Reporting Central Asia, No. 37, 24 January 2001.
- Jumagulov, Sultan (2001), Institute for War and Peace Reporting, Reporting Central Asia, No. 89, 30 November.

- Khatchadourian, R (2002), "Letter from Uzbekistan", *The Nation*, 21 Haziran; (<http://www.thenation.com/doc.mhtml?i=20020121&s=khatchadourian>).
- Panin, Victor., *Russia, Islam and the North Caucasus*, in: Sagdeev/Eisenhower (Eds.), cited above (Note 8), p. 137.
- Pannier, B (1999), "Kyrgyzstan: Uzbekistan's Raid to Free Hostages Highlights Complex Problem", RFE/RL, 19 Ağustos.
- Parakhonsky, Boris., "Central Asia: Geostrategic Survey", *Central Asia and the Caucasus*, (<http://www.ca-c.org/dataeng/parakhonsk.shtml>)
- "Political Repression in Uzbekistan Produces Repercussions in Kyrgyzstan", *The NIS Observed: An Analytical Review*, Institute for the Study of Conflict, Ideology and Policy, 13 Eylül 1999, Vol.4, No.14; (<http://www.bu.edu/iscip/digest/vol4/ed0414.html>)
- Rashid, A (2000), "Interview with Leader of Hizb-e Tahrir", *Central Asia & Caucasus: The Analyst*, Biweekly Briefing, 22 Kasım, (www.cacianalyst.org/Nov_22_2000/Interview.htm),
- Rashid, A., "The Fires of Faith in Central Asia: Islamic Movement in Central Asia", *World Policy Journal*, Bahar 2001; Vol.18, No.1; (http://www.afghanradio.com/news/2002/may/fires_of%20faith_05052001.html)
- Rashid, Ahmed., *Islam in Central Asia: Afghanistan and Pakistan*, in: Sagdeev/Eisenhower (Eds.), cited above (Note 8), p. 231.
- Rotar, I (2001), "The Hizbut Tahrir Party in Central Asia: A Fault Line?#8221;, *Prism*, Jamestown Foundation, Vol.7, No.4, 26 Nisan.
- Shirbek, A Muminov., *Traditional and Modern Religious-Theological Schools in Central Asia*, at: <http://www.ca-c.org/dataeng/09.muminov.shtml>.
- Tabyshalieva, Anara (2000), *Revival of Traditions in Post-Soviet Central Asia*, in: Marnia Lazreg (Ed.), *Making the Transition Work for Women in Europe and Central Asia*, World Bank Discussion Paper No. 411, Europe and Central Asia Gender and Development Series, The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, Washington, D.C., p. 55.
- Tabyshalieva, Anara., *Polarization of Religious Communities*, The Center for Political and Strategic Studies (USA), at: <http://www.cpss.org/casianw/perca0697.txt>
- Uzbekistan Daily Digest*, "Uzbek Court Sentences Two to Death for 'Terrorism'", 20 Kasım 2000.
- Yavuz, M. Hakan., *Turkish Identity Politics and Central Asia*, in: Sagdeev/Eisenhower (Eds.), cited above (Note 8), p. 208.